

РУСКИ УЧЕНИ ОТ НАЧАЛОТО НА ХХ ВЕК ЗА БЪЛГАРСКИТЕ
ПРЕСЕЛНИЦИ В УКРАИНА И МОЛДОВА

НИНА ЯНИКОВА

Историята на славянознанието в Русия обикновено само пътем споменава за изследванията по етнография на славянските малцинства в Русия /сърби, българи, чехи и поляци/, направени в края на XIX в. и началото на XX в. Макар че в Украйна се появиха интересни изследвания, все пак те не са посветени специално на проблемите на руската славистика от началото на XX в. с оглед проучване на местните славянски малцинства¹.

Към началото на XX в. руската българистика като важна съставна част на славянознанието вече разполага със солидни постижения и успехи. Интересът към южните славяни, към тяхната история и език остава традиционен. Във водещите университетски центрове има катедри по славистика.

Преди Първата световна война в Русия, както и в други славянски страни славистичните изследвания се развиват в условията на подем и изострено емоционално отношение към "славянския въпрос". В руската българистика основните направления на научните изследвания се концентрират около проблемите на българското средновековие и историята на българския език. В края на XIX в. и началото на XX в. се появяват и някои нови научни институции. Така например през 1892 г. се създава Славянска комисия към Императорското московско археологическо дружество, която издава трудове по славистика.

В началото на XX в. Русия е многонационална империя от патерналистки тип. Именно тогава, когато националните идеи и националните аспирации придобиват особено значение за цяла Европа, се събужда интерес към собствените етнически групи. Традиционната славянофилска идеология и остатъците от народническите схващания създават обществен интерес към "особеностите на славянското племе към "славянски дух".

Присъединяването на северното крайбрежие на Черно море след две сполучливи руско-турски войни по време на управлението на Екатерина II създава проблема за стопанско усвояване на нови земи. Кримските татари не

са многобройни и нямат трайни земеделски традиции, а преселването на крепостни руски селяни тук не решава радикално този проблем. Царското правителство се стреми да засели новоприсъединени територии с производително население. Така се появяват сръбски, български, немски, арменски и други заселници в Южна Русия и Украйна.

През XIX век започват да се появяват изследвания, посветени на стопанското и културното състояние на руските колонии, в това число и на българските. Но особено ценни са изследванията на А. Скалковски².

Според Парижкия мир от 1856 г. Русия губи Южна Бесарабия, която е дадена на Молдовското княжество. Същата година с указ на Александър II на българите се разрешава да се преселят от Молдова в Таврия при запазване на предишните им права.

През 1859 г. група видински българи, настойчиво приканвани от руски емисари, изявяват желание да се преселят в Русия. Тогава между Русия и Турция се постига споразумение за взаимни преселвания. Над 100 000 души черкези и татари се преселват в пределите на Османската империя, а група видински българи - в Русия. Около 11 хиляди видински и 20 хиляди бесарабски българи заселват таврийските земи³. Изобщо към края на 60-те години в Таврия живеят вече около 30 хиляди българи. Руското правителство им отпуска за устройване на ново място значителни средства.

Икономическото положение на българите в Таврия в края на XIX в. и началото на XX в. може да се види от статистиката по губернии, направена от украинските историци М. Максименко и Г. Губенко. Според техните изследвания българското население в този край разполагало както с частна, така и с общинска земя. Социалният състав на българските селяни е следният: бедните селяни, които разполагат с по-малко от 10 десетини земя, са 25,4 %; средните селяни, притежаващи от 10 до 25 десетини са 34,4 %, а заможните, чиито земи са над 25 десетини, са 40,2 %⁴. Изглежда, че българските заселници в началото на XX век са по-заможни от руското селячество в централните губернии на Русия.

Краят на XIX в. и началото на XX в. е време на бурна урбанизация и индустриализация. Макар че българското население е все още селско, световните тенденции не го отминават. Те запазват специфичен бит и обичаи, но някои национални особености вече се губят.

Както отбелязва Л. Демиденко, върху интереса на руските учени към българските преселници влияе оформянето на етнографската наука в България⁵.

Създадено през 1839 г., Одеското дружество по история и древностите започва етнографските проучвания в Южна Украйна⁶. Сведенията за бесарабските българи се съдържат в "Кишиневските епархиални ведомости". Етнографическите и антропологическите описания на българските преселници има и в географски и демографски сборници⁷.

Компактното българско население става предмет на етнографски проучвания

от страна на някои руски учени. Първата колекция на националното облекло на българите пристига в Етнографския музей в Петербург през 1905 г. Националните носии са изпратени от Н. Могилянски, който ги събирал в Бесарабска губерния в селата Чадър Лунга, Кирютня, Комрат, Беш Акме и Беш Телик. Колекцията продължава да се попълва през периода 1905-1916 г. благодарение на усилията на К. Иностранцев, Н. Кармички, П. Рябков и др. Експонатите на музея стават все по-разнообразни. Втората пратка е от селата Кирютка, Комрат, Беш Алша и Аул Чау. В началото на XX в. българите все още носят национално облекло, както се вижда от снимките. Според мнението на специалистите в основата на националната носия на бесарабските българи е традиционната носия от XIX в. от Котленския край⁸.

Особени заслуги за етнографско проучване на българите има Н. Державин. Той е роден в с. Преслав, Бердянска околия, и от детските си години е имал възможност да усвои български език и да наблюдава живота на българите отблизо. Н. Державин завършва Нежинския историко-филологически институт, където получава добра подготовка по славистика под ръководството на академик М. Сперански. Още като студент в Нежин през 1899-1900 г. Н. Державин прави съобщение за етнографията на българските преселници в научното дружество на Института, а през 1902 г. чете доклад в Харковското археологическо дружество⁹. На археологическия конгрес в Харков М. Дринов обръща внимание на младия етнограф и го подпомага.

Императорското московско археологическо дружество предлага на Н. Державин да направи по-задълбочени етнографски проучвания за българските преселници в Таврическа и Херсонска губерния и отпуска за това необходимите средства. През 1904 г. Н. Державин прави необходими теренни изследвания, а резултати са били представени като доклад на XII археологически конгрес в Екатеринослав през 1905 г.

Още през 1889 г. Н. Державин публикува "Очерки быта южнорусских болгар". По-късно се появяват фонозаписи на българските песни. Горепосочената статия, а също така трудовете му "Звуковые особенности говоров болгар-поселенцев Бердянского уезда Таврической губернии", "Болгарские говоры Херсонской губернии" и "Болгарские колонии Южнороссийского края" стават основа на неговата магистърска дисертация.

В писмото си до И. Шишманов през 1907 г. Н. Державин пише: "Аз се занимавам със славянознанието. Съобщавам Ви за това, че настоящия момент се отпечатва моята дисертация, представляваща етнографско изследване на българските колонии в Херсонска и Таврическа губерния. Вторият випуск на изследването ще трябва да обработя във Вашите софийски библиотеки, за което предстоящото лято смятам отново да работя при Вас в София. Макар че първият випуск, който към есента, а може би и по-рано ще бъде отпечатан по препоръка на Таврическата научна архивна комисия, представлява ценен материал и е

¹⁰ Пак там, с. 71.

¹¹ Пак там, с. 76.

¹² Х в а т о в, А. Академик Н. С. Державин и съветската българистика. - В: България 1300. Статии и изследвания на ленинградските българисти. С., 1983, с. 162.

¹³ Пак там.

¹⁴ Българо-руски..., с. 74.

¹⁵ Пак там, 93-94.

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ ТРЕТИ

БЕСАРАБСКИТЕ БЪЛГАРИ ОФИЦЕРИ И ПОЛИТИЧЕСКАТА КРИЗА

/1886 - 1887 г./

КАЛЧО КАЛЧЕВ

Дори и повърхностно запознатият с историческата литература читател едва ли би подценил значимостта на събитията, разиграли се на българската политическа сцена в продължение на близо една година след мокротото утро на 9 /21/ авг. 1886 г. Единадесет месеца след възторга и опиянението от станалото Съединение /1885 г./ и само девет месеца след победите на българското оръжие при Сливница и Гургулят, при Драгоман и Пирот съединена, но необединена България се озовава в началото на най-дълбоката политическа криза след 1878 г. Ето защо вниманието на мемоаристи и изследователи към процесите и събитията, очертаващи същността на тази криза, е напълно оправдано. Автори като Сим. Радев и Д. Маринов, П. Пешев и Д. Ганчев, С. Р. Петрова и Т. Васильов, като Е. Львов и С. Татишчев, А. фон Хун и Р. фон Мах изясняват с различна сила и различна дълбочина изключително важни страни в развитието на различните политически тенденции, като търсят и международните проекции на българската динамично променяща се действителност. Това дава тласък на изследователските проучвания на И. Панайотов и Кр. Крачунов, а в по-ново време също и на Ст. Грънчаров и А. Пантев, И. Димитров и Рад. Попов, както и редица още по-известни /Хр. Христов напр./ и по-неизвестни засега историци да разработят почти всички страни за годината-епоха 1886-1887 г., предопределила българското политическо развитие за десетилетия напред. Сред всички монографии, студии, статии и пр. се откроява с всеобхватността на проблемите и задълбочеността на анализа трудът с достатъчно красноречивото заглавие "България на кръстопът"

Всички автори акцентуват върху огромната роля на българското офицерство за генезиса, развитието и изхода на политическата криза, като в зависимост от степента на обективност – решаващ критерий за научност на историческото знание! – дават различни оценки за ролята на офицерите, свързани с т. нар. русофилство и за тази на колегите им от т. нар. русофобски лагер. Нито един от